

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Οι τάσεις ενοποίησης του περιουσιακού δικαίου
και ο ρόλος του εμπορικού δικαίου

ΒΑΣΙΛΗ Α. ΔΟΥΒΛΗ

Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου – Δικηγόρου

Η διαπίστωση ότι τα περιουσιακά στοιχεία των φυσικών προσώπων αποτελούν σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης κοινωνικών –μεταξύ άλλων– συμπεριφορών, ακόμη και της προσωπικότητας κάθε ανθρώπου, δεν χρειάζεται ιδιαίτερη ανάλυση. Ανέκαθεν συνέβαινε και θα συνεχίσει να συμβαίνει με εντονότερη μάλιστα χροιά στο προβλεπτό τουλάχιστον μέλλον, αν λάβει κανείς υπόψη τη ραγδαία υποχώρηση των παραδοσιακών ηθικών και πνευματικών αξιών υπέρ υλικών προτεραιοτήτων, που παρατηρείται μεταπολεμικά στις δυτικές κοινωνίες με ολοένα αυξανόμενους ρυθμούς¹. Το φαινόμενο συνδέεται αναπόσπαστα με τον αναπροσανατολισμό – απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων στα προηγμένα κράτη την τελευταία ιδίως εικοσαετία, την οικονομική απαξίωση των μεσαίων κατά κύριο λόγο οικονομικών στρωμάτων, την ταχύτερη εμφάνιση νεόπτωχων², αλλά και την αλλαγή του όλου εκπαιδευτικού μοντέλου στις ημέρες μας³. Φυσικά, αν αυτά παρατηρούνται σε ατομικό επίπεδο, λαμβάνουν εντελώς διαφορετική και επαυξημένη οπωσδήποτε μορφή στο πεδίο πλέον των νομικών προσώπων, κυρίως δε των εταιριών-επιχειρήσεων⁴, όπου βέβαια τα περιουσιακά στοιχεία συνιστούν τον ίδιο τον πυρήνα λειτουργίας τους. Τα παραπάνω δεν θα μπορούσαν συνεπώς να μην επηρεάσουν συνολικά και τον χώρο του δικαίου, που κατά παράδοση παρακολουθεί με αμεσότερο ή μη τρόπο τις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις⁵. Απόδειξη, μεταξύ πολλών άλλων, η προερχόμενη από τη «Σχολή του Σικάγου» των ΗΠΑ θεωρία της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου⁶, η οποία διασυν-

δέει πρωταρχικά τη μεθοδολογική-ερμηνευτική προσέγγιση των νομικών θεσμών με το οικονομικό γίγνεσθαι, πιο συγκεκριμένα δε την οικονομική αποτελεσματικότητα.

Είτε πάντως ενστερνίζεται κανείς είτε όχι τη θεωρία της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου ή παρεμφερείς αναλύσεις, αυταπόδεικτη είναι η όλο και μεγαλύτερη επιρροή που ασκεί η τρέχουσα οικονομική πραγματικότητα στους δικαιοκούς θεσμούς, άρα και η αυξανόμενη επίδραση του αποκαλούμενου περιουσιακού δικαίου στην πορεία της σύγχρονης νομικής επιστήμης. Στα πλαίσια αυτά, προβάλλει αναβαθμισμένη και η παρουσία του εμπορικού δικαίου ως φορέα ενσωμάτωσης στο δίκαιο γενικότερα της συνεχώς μεταβαλλόμενης επιχειρηματικής δραστηριότητας. Για τις χώρες ειδικότερα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε), τούτο δεν θα μπορούσε να εξετασθεί αποκομμένα από τον ρόλο και τη διείσδυση του κοινοτικού δικαίου στις εθνικές έννομες τάξεις ούτε χωρίς αναφορά στις διεθνώς συντελούμενες ευρύτερα συναλλακτικές αλλαγές. Οι τελευταίες άλλωστε διασυνδέονται άμεσα με το φαινόμενο της αποκαλούμενης παγκοσμιοποίησης⁷, που με τη σειρά του αντανακλά αναπόφευκτα επί του δικαίου⁸, με πλέον άμεση επίδραση στο περιουσιακό και φυσικά το εμπορικό δίκαιο, όπως θα εξετασθεί διεξοδικότερα στη συνέχεια.

έκδ.), σ. 40 επ. Ε. Περάκης, Γενικό Μέρος του Εμπορικού Δικαίου, 1999, σ. 65 επ. Π. Γέμτος, Οικονομία και δίκαιο, τ. Β', 2001, σ. 55 επ. ο ίδιος, Αξιολογική ουδετερότητα στη νομική επιστήμη: το πείραμα του νομικού θετικισμού, ΝοΒ 2004, 367 Ν. Γεωργακόπουλος, Η οικονομική ανάλυση του πτωχευτικού δικαίου, Εισαγωγή στην οικονομική ανάλυση του δικαίου, 2001 Α. Γεωργακόπουλος, Η οικονομική ανάλυση του δικαίου, ΔΕΕ 2002, 1055 επ. Ι. Ρόκας, Εμπορικό δίκαιο – Γενικό Μέρος, 2003 (3η έκδ.), σ. 11 επ. R. A. Posner, Οικονομική ανάλυση του δικαίου: ένα απαραίτητο εργαλείο για τη νομική θεωρία και πράξη, Αρμ 2003, 623 επ. Α. Κοτσίρης, Έπαινος για τον επίτιμο διδάκτορα Richard A. Posner, ΕΤρΑΕΧρΔ 2003, 831 επ.

7. Για περαιτέρω βιβλιογραφία, βλ. Δούβλη, Ευρωπαϊκό Τραπεζικό Δίκαιο, ό.π., σ. 33, σημ. 11. Επίσης γενικότερα, Θ. Πελαγίδης, Κατανοώντας την παγκοσμιοποίηση, 2000 Χ. Κόλλιας/Χ. Ναξάκης/Μ. Χλέτσος (επιμ.), Μύθοι και πραγματικότητα την εποχή της παγκοσμιοποίησης, 2003 Σταμάτης, Η αβέβαιη «κοινωνία της γνώσης», ό.π., σ. 75 επ.

8. Αντί πολλών, Δούβλης, ό.π. ο ίδιος, Ο νομικός έλεγχος των πολυεθνικών επιχειρήσεων, Το πρόβλημα υπό τη νέα παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, ό.π., σ. 18 επ., 66, 76 επ. Απ. Γεωργιάδης, Το ιδιωτικό δίκαιο στο κατώφλι του 21ου αιώνα, ΝοΒ 2001, 576 επ. Μ. Καραλής, Παγκοσμιοποίηση και δίκαιο, Μελέτες γενικής θεωρίας δικαίου και αστικού δικαίου, τόμ. ΙΙ, 2002, σ. 1161 επ. ΑΠΘ/ΔΠΘ/Π. Αθηνών, Το δίκαιο μπροστά στην πρόκληση της παγκοσμιοποίησης, Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Ελληνικών Νομικών σχολών, 2002 Κραβαρίτου, ό.π., 1685, 1687 επ., 1690, 1692 επ. Μ. Σταθόπουλος, Ενιαίοι κανόνες ιδιωτικού δικαίου στην Ε.Ε – Ο ρόλος της νομικής επιστήμης και του νομοθέτη, Σύμ. Γ. Κουμάντου, 2004, σ. 990. Πιο εξειδικευμένα, Α. Κοτσίρης, Το εμπορικό δίκαιο στο πνεύμα της παγκοσμιοποίησης, Σύγχρονα προβλήματα εμπορικού δικαίου, τόμ. ΙΙΙ, 2004, σ. 21 επ., διαχωρίζοντας περαιτέρω τις έννοιες της παγκοσμιοποίησης, διεθνοποίησης και πολυεθνικοποίησης.

1. Μεταξύ υπερπληθώρας έργων, βλ. ενδεικτικά, Δ. Μαρκή, Η πάλη των αξιών στον αιώνα της παγκοσμιοποίησης, 2002 S. Hall/B. Gieben, Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας. Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός, 2003. Σε ευρύτερο πολιτιστικό επίπεδο, βλ. V. D. Hanson/J. Heath, Ποιος σκότωσε τον Όμηρο, 1999.

2. Χαρακτηριστικά, Z. Bauman, Η εργασία, ο καταναλωτισμός και οι νεόπτωχοι, 2002, σ. 75 επ., 131 επ., 231 επ. Επίσης, Κ. Σταμάτης, Η αβέβαιη «κοινωνία της γνώσης», 2005, σ. 27 επ. Ειδικότερα, για τη διαχρονική συσώρευση πλούτου και την εξασφάλιση ενός minimum κοινωνικής προστασίας σε σχέση με τη γενικότερη ιδέα της καλούμενης «διανεμητικής δικαιοσύνης», βλ. J. Rawls, Θεωρία της Δικαιοσύνης, 2002, σ. 337 επ.

3. Πρόσφατα, Σταμάτης, ό.π., σ. 111 επ., 170 επ., 234 επ.

4. Για τη σχετική εννοιολογική ανάλυση-διάκριση, βλ. αντί πολλών, Β. Δούβλη, Συγγώνευση εμπορικών εταιριών και θεωρία της επιχείρησης, 1986, σ. 111 επ. τον ίδιο, Ο νομικός έλεγχος των πολυεθνικών επιχειρήσεων, Το πρόβλημα υπό τη νέα παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, 2001, σ. 22, σημ. 12, 49, σημ. 116 τον ίδιο, Ευρωπαϊκό Τραπεζικό Δίκαιο, 2003, σ. 61, σημ. 73.

5. Δούβλης, Ο νομικός έλεγχος των πολυεθνικών επιχειρήσεων, Το πρόβλημα υπό τη νέα παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, ό.π., σ. 19. Για μία πιο θεωρητική προσέγγιση, βλ. Κ. Σταμάτης, Δίκαιο και Δικαιοσύνη στην εποχή των ορίων, 2000, σ. 155 επ., 216 επ. Γ. Κραβαρίτου, Σχέση δικαίου και πολιτισμού: όψεις της σύγχρονης προβληματικής, ΝοΒ 2004, 1673 επ. Τέλος, σχετικά με τη διασύνδεση δικαιοσύνης, Πολιτικής Οικονομίας (οικονομικών συστημάτων) και κοινωνικών θεσμών, βλ. Rawls, ό.π., σ. 308 επ.

6. Δούβλης, ό.π., σημ. 4, με βιβλιογραφικές παραπομπές. Ακόμη επιλεκτικά, Θ. Λιακόπουλος, Γενικό Εμπορικό Δίκαιο, 1998 (3η

Α. Το περιουσιακό δίκαιο ως ιδιαίτερος μοχλός εξέλιξης της νομικής επιστήμης

Ο όρος «περιουσιακό δίκαιο» ηχεί ίσως λίγο παράξενα στους νομικούς της ηπειρωτικής Ευρώπης, ταυτισμένους περισσότερο με την παραδοσιακή διδασκαλία της πρωταρχικής διάκρισης του όλου δικαίου σε δημόσιο και ιδιωτικό, με τις περαιτέρω επιστημονικές διακλαδώσεις⁹. Ούτε όμως στην αγγλοσαξωνική νομική επιστήμη θα μπορούσε να αποδοθεί καθαρά η εισαγωγή της υπόψη ορολογίας στη δικαϊκή θεωρία και πρακτική, μολοντί το αγγλοσαξωνικό, κατ' επέκταση δε και το αμερικανικό δίκαιο τοποθετούνται οπωσδήποτε εγγύτερα στη σχετική εννοιολογική αποτύπωση μέσω του κοινού δικαίου (common law)¹⁰. Παρ' όλα αυτά, η σύγχρονη ευρωπαϊκή νομική σκέψη ως οιοιδήποτε συνολική σταδιακά έκφραση με τη βοήθεια τόσο του κοινοτικού όσο και του συγκριτικού δικαίου¹¹, έχει πλέον αντιληφθεί τον παρωχημένο χαρακτήρα της παλαιότερης κυρίαρχης διάκρισης σε δημόσιο και ιδιωτικό δίκαιο. Η τελευταία υποχωρεί ταχύτερα με την πάροδο των ετών και την πρόοδο των συναλλαγών υπέρ άλλων, πλέον ευπροσάρμοστων, εννοιολογικών σχημάτων¹². Ένα από αυτά είναι και το περιουσιακό δίκαιο, ο πυρήνας του οποίου θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει ότι συμπυκνώνεται στην ιδιοκτησία επί πραγμάτων και άλλων αγαθών¹³. Περιλαμβάνει συνεπώς κανόνες του ενοχικού αφενός και του εμπραγμάτου δικαίου, συνοδευόμενους από την αντίστοιχη δικονομική τους διάσταση¹⁴. Αφετέρου βέ-

βαια επεκτείνεται στη διοικητική, ειδικότερα δε τη φορολογική αντιμετώπιση των επί μέρους περιουσιακών στοιχείων, με περαιτέρω προεκτάσεις στο δίκαιο προστασίας των καταναλωτών, του περιβάλλοντος, το πολεοδομικό δίκαιο κλπ. Αλλά και στην κερδοσκοπική διμεσολάβηση στην κυκλοφορία ενσωμάτων και άλλων αγαθών αφορά το περιουσιακό δίκαιο, οπότε καταλαμβάνει και τους κλάδους του εμπορικού δικαίου, μαζί με τα νεότερα συναλλακτικά μορφώματα της σύγχρονης οικονομίας ευρύτερα. Ειδικά για την τελευταία κατηγορία, θα πρέπει να διευκρινισθεί ότι εμφανίζεται συνεχώς αυξανόμενη σε όγκο και σημασία, με συνηθέστερη χώρα προέλευσης τις ΗΠΑ¹⁵. Αυτό σε συνδυασμό και με τη ραγδαία τεχνολογική διείσδυση στον χώρο του δικαίου¹⁶, απαιτεί την εισαγωγή αντίστοιχων νομοθετικών ρυθμίσεων ή έστω ad hoc νομική αντιμετώπιση, πολλές φορές πέρα από τα δικαϊκά στερεότυπα της ηπειρωτικής ευρωπαϊκής νομικής παράδοσης. Ιδιαίτερη εξάλλου αναφορά επιβάλλεται εδώ να γίνει στη συμβολή της νομολογίας των κρατών μελών της Ε.Ε σε σχέση με το ζήτημα της νομικής σύγκλισης ευρύτερα. Τούτο μάλιστα παρατηρείται πέρα από τα εθνικά δικαστήρια και σε επίπεδο Δικαστηρίων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ), γεγονός που συντελεί στη δημιουργία πολύ συχνά προϋποθέσεων επίλυσης συναφών νομικών προβλημάτων με **συνθετικό-ευρηματικό** τρόπο¹⁷.

Όμως και η αντίστροφη κίνηση παρατηρείται, με αποτέλεσμα την ενίσχυση της φυσιογνωμίας του περιουσιακού δικαίου. Έτσι, το αγγλοσαξωνικό δίκαιο υποκοντάσσεται αναγκαστικά στις κυρίαρχες επιταγές του κοινοτικού δικαίου έρχεται πλέον καθημερινά σε πλήρη επαφή με τη ρωμαϊκών αρχών ευρωπαϊκή νομική θεωρία και πράξη, γεγονός που το ωθεί να ενσωματώσει ορισμένες αντίστοιχες θεσμικές τροποποιήσεις με τάσεις πλέον κωδικοποίησης¹⁸. Ακόμη μεγαλύτερο παράγοντα νομικής όσμωσης συνιστά η τρέχουσα

9. Ενδεικτικά, *Περάκης*, ό.π., σ. 44 επ.· *Κ. Βούτσης*, Γενικών Εμπορικών Δικαίων, 2000 (4η έκδ), σ. 4 επ., 7 επ.· *Απ. Γεωργιάδης*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 2002 (3η έκδ), σ. 35 επ.· *Ι. Ρόκας*, ό.π., σ. 14 επ.· *Ι. Καράκωστας*, Αστικός Κώδικας, τόμ. Ι, 2005, σ. 6.

10. Το οποίο περιλαμβάνει το δίκαιο των συμβάσεων (contracts), των αδικημάτων (torts) και των εμπορικών συναλλαγών (business transactions). βλ. συνοπτικά, *Βούτσης*, ό.π., σ. 131 επ. Για περαιτέρω εξάλλου βιβλιογραφία σχετικά με την αντιμετώπιση ορισμένων ειδικότερων θεμάτων ενοχικού και τραπεζικού δικαίου από το αγγλικό και το αμερικανικό δίκαιο, βλ. *Β. Δούβλη*, Η μεταβίβαση τραπεζικής πίστωσης με αλληλόχρονο λογαριασμό, 1994, σ. 156 επ., 167 επ. Γενικότερα για το αμερικανικό νομικό σύστημα, βλ. *Φ. Κοζύρη*, Εισαγωγή στο αμερικανικό δίκαιο, 2002· *Γέμτος*, Αξιολογική ουδετερότητα στη νομική επιστήμη: το πείραμα του νομικού θετικισμού, ό.π., 355 επ., 359 επ., με ειδικότερη ανάλυση στη θέση του αμερικανικού ρεαλισμού σε σχέση με τα διάφορα ρεύματα του νομικού θετικισμού. Τέλος, *Λιακόπουλος*, ό.π., σ. 1 επ., ο οποίος τονίζει τη μη ύπαρξη στο αγγλοαμερικανικό δίκαιο θεσμικής διάκρισης του ιδιωτικού δικαίου σε αστικό και εμπορικό. Έτσι και *Περάκης*, ό.π., σ. 85, 112 επ.

11. Πρόκειται δηλαδή στην ουσία για τον αποκαλούμενο ευρωπαϊκό «νομικό πολιτισμό», βλ. συνοπτικά, *Κραβαρίτου*, ό.π., 1675 επ., 1680 επ., 1685 επ. *Σταθόπουλος*, ό.π. και 1001 επ.

12. Περιεκτικά, *Γεωργιάδης*, Το ιδιωτικό δίκαιο στο κατώφλι του 21ου αιώνα, ό.π., 569 επ.· *Κραβαρίτου*, ό.π., 1689 επ.

13. Έτσι, *Υ. Karibali-Tsiptsiou*, Property and trust law in Hellas, 2003, σ. 40 επ. Ακόμη, *Α. Γραμματικάκη-Αλεξίου*, Η μετεξέλιξη του ενοχικού διεθνούς δικαίου στον ευρωπαϊκό χώρο στις αρχές της τρίτης χιλιετίας στο Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου/Τομέας Διεθνών Σπουδών ΑΠΘ, Η Σύμβαση της Ρώμης του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές. Δέκα χρόνια εφαρμογής της από τα ελληνικά δικαστήρια, 2003, σ. 106.

14. Χωρίς αυτό να σημαίνει την απουσία κανόνων οικονομικού περιεχομένου από το οικογενειακό και κληρονομικό δίκαιο, όπου όμως προέχει τελικά ο οικογενειοκεντρικός – προσωπικός χαρακτήρας των αντίστοιχων ρυθμίσεων, βλ. ενδεικτικά, *Β. Δούβλη*, Σημειώσεις Οικογενειακού δικαίου, 1994, σ. 3 επ.· *Ε. Κουνογιέρη-Μανωλεδάκη*, Οικογενειακό δίκαιο, τόμ. Ι, 1998 (2η έκδ.), σ. 1 επ., 19 επ.· *Μ. Μαυρομιχάλης*, Κληρονομικό δίκαιο, τόμ. Ι, 2001, σ. 38 επ.· *Ν. Ψούνη*, Κληρονομικό δίκαιο, τόμ. Ι,

2004, σ. 1 επ., 5 επ.· *Ι. Σπυριδάκης*, Κληρονομικό δίκαιο, 2004 (3η έκδ), σ. 3 επ., 7 επ.

15. *Περάκης*, ό.π., σ. 48 επ.· *Γεωργιάδης*, ό.π., 579 επ.· ο ίδιος, Οι νέες μορφές συμβάσεων της σύγχρονης οικονομίας και το αστικό δίκαιο, Ελλάδα 1995, 745 επ.· ο ίδιος, Νέες μορφές συμβάσεων της σύγχρονης οικονομίας, 2000 (4η έκδ), σ. 1 επ.· ο ίδιος, Ενοχικό δίκαιο – Ειδικό μέρος, τόμ. Ι, 2004, σ. 8 επ., 27 επ. Το φαινόμενο έχει οδηγήσει μερίδα ευρωπαίων νομικών να κάνει λόγο για «αμερικανοποίηση» ή «εξαμερικανισμό» του δικαίου τόσο σε ευρωπαϊκό, όσο και διεθνές επίπεδο, βλ. χαρακτηριστικά, *Γ. Γεωργιάδης*, Οι νέες μορφές συμβάσεων στις σύγχρονες συναλλαγές. Η αποθέωση του καπιταλιστικού συστήματος στο χώρο του ενοχικού δικαίου, ΝοΒ 2000, 183 επ.· *Κραβαρίτου*, ό.π., 1687 επ.

16. Με βιβλιογραφικές παραπομπές, βλ. *Δούβλη*, Ο νομικός έλεγχος των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Το πρόβλημα υπό τη νέα παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, ό.π., σ. 20, σημ. 6, 66, 79· τον ίδιο, Ευρωπαϊκό Τραπεζικό Δίκαιο, ό.π., σ. 144, 243. Επίσης επιλεκτικά, *Γεωργιάδης*, Το ιδιωτικό δίκαιο στο κατώφλι του 21ου αιώνα, ό.π., 575 επ.· *Γ. Γιαννόπουλος*, Ροή πληροφοριών στο διαδίκτυο: τεχνολογία και νομικές ρυθμίσεις, 2002· *Α. Μήτρου*, Το δίκαιο στην κοινωνία της πληροφορίας, 2002· *Ι. Καράκωστας*, Δίκαιο και Internet, 2003 (2η έκδ)· ο ίδιος, Βασικά ζητήματα προστασίας του καταναλωτή στο διαδίκτυο, ΔΕΕ 2004, 499 επ.· *Θ. Σιδηρόπουλος*, Το δίκαιο του διαδικτύου, 2003, σ. 75 επ.· *Β. Καραγιάννης*, Το νέο κοινοτικό πλαίσιο για τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, Χρ1Δ 2004, 856 επ.· *Μ-Θ. Μαρinos*, Ζητήματα χρήσης και εκμετάλλευσης έργων στο Διαδίκτυο (Internet), ΕΕμπΔ 2004, 483 επ.· *Κ. Χριστοδούλου*, Ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου ιδιαιτερότητες του καθεστώτος των ηλεκτρονικών δικτύων, Δ 2004, 417 επ.· ο ίδιος, Ηλεκτρονικό δίκαιο – ανάδυση ενός νέου κλάδου, Δ 2004, 559 επ.

17. *Λιακόπουλος*, ό.π., σ. 269 επ.· *Βούτσης*, ό.π., σ. 151 επ.· *Γεωργιάδης*, ό.π., 577 επ.· *Ι. Καράκωστας*, Προστασία του καταναλωτή, 2002, σ. 31 επ.

18. *Βούτσης*, ό.π., σ. 131· *Γεωργιάδης*, ό.π. Για τον Uniform Commercial Code των ΗΠΑ, βλ. *Ο. Φαρμακίδης*, Η κωδικοποίηση

συναλλακτική επαφή σε επίπεδο κυρίως ευρωπαϊκών επιχειρήσεων. Το τελευταίο στοιχείο ισχύει με ιδιαίτερη βαρύτητα όσον αφορά και στο αμερικανικό δίκαιο, το οποίο επηρεάζει, αλλά και επηρεάζεται με τη σειρά του μέσω της εξάπλωσης των δραστηριοτήτων αμερικανικών πολυεθνικών στον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο (ΕΟΧ), την άμεση κατ' επέκταση γνώση από μέρος αμερικανών ανώτερων στελεχών των κατά τόπους ισχυόντων ευρωπαϊκών θεσμών, της συναλλακτικής πρακτικής κλπ¹⁹.

Η άμβλυση επομένως των διαφορών μεταξύ των ηπειρωτικών ευρωπαϊκών νομικών συστημάτων και εκείνων της αγγλοσαξωνικής παράδοσης τείνουν στο να δημιουργήσουν νέες συνθήκες και προοπτικές στο δίκαιο τόσο των κρατών της Ε.Ε. όσο και διεθνώς. Όσον αφορά στο περιουσιακό δίκαιο συγκεκριμένα, ο ευρύς και σύνθετος χαρακτήρας του επιτρέπει προφανώς και πρωτίστως τη συνύπαρξη στους κόλπους του κανόνων ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου αφενός, αλλά και την προσέγγιση δικαϊκών κλάδων που παραδοσιακά αμφισβητούσαν ή αντιμετώπιζονταν χωριστά. Γνωστότερα ίσως παραδείγματα, μεταξύ πολλών, εκείνα της εμφάνισης και ανάπτυξης του δικαίου των Συναλλαγών και του Οικονομικού δικαίου²⁰, του δικαίου προστασίας των καταναλωτών και του περιβάλλοντος²¹, της προσέγγισης μεταξύ εμπορικού και φορολογικού δικαίου²², αλλά και της σταδιακής αντιμετώπισης με ενιαία ως ένα βαθμό κριτήρια των κανόνων της πνευματικής και βιομηχανικής ιδιοκτησίας²³. Χωρίς να είναι εκ των πραγμάτων δυνατή στα όρια της εν λόγω μελέτης η διεξοδικότερη ανάλυση των παραπάνω φαινομένων, αυτό που αξίζει να επισημανθεί ιδιαίτερα είναι η διευκόλυνση που προσφέρει το περιουσιακό δίκαιο με

τη δημιουργία κοινής επιστημονικής βάσης στην προώθηση των προσπαθειών για σταδιακή δημιουργία ενός ευρωπαϊκού αστικού δικαίου, με παράλληλη ενσωμάτωση ενιαίων εμπορικών ρυθμίσεων, που θα λαμβάνουν άμεσα υπόψη τους τη διεθνή συναλλακτική πρακτική καθώς και τις ανάγκες του διεθνούς εμπορίου²⁴.

Πράγματι, όσον αφορά στο πρώτο σκέλος της προσπάθειας αυτής αυταπόδεικτη είναι η δυνατότητα αμφίδρομης συνεισφοράς της αντίληψης για το περιουσιακό δίκαιο στην τάση δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού αστικού δικαίου ή έστω ενός ευρωπαϊκού δικαίου των συμβάσεων, με άμεση βέβαια προέκταση και στον χώρο των εμπορικών κυρίως συμβάσεων. Κερπός μιας πορείας αρκετών ήδη ετών, με βάση τις θεμελιώδεις αρχές δικαϊκής ενοποίησης που εμπεριέχονται στις ιδρυτικές συνθήκες τόσο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, όσο και της Ε.Ε πιο συγκεκριμένα²⁵, έχουν ξεκινήσει αρκετές σχετικές απόπειρες. Οι πλέον αξιωματικότερες είναι εκείνες στα πλαίσια του International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), που αφορούν κατ' αρχάς στη διατύπωση των Αρχών του Ευρωπαϊκού Δικαίου των Συμβάσεων. Τον ίδιο σκοπό εξυπηρετεί και η πρωτοβουλία της επιτροπής Lando. Φιλοδοξία των σχετικών κινήσεων είναι να αποτελέσουν την απαρχή δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού αστικού κώδικα²⁶. Προς την αυτή γενικότερη κατεύθυνση ενοποίησης στοχεύει και η αποτύπωση από το UNIDROIT κανόνων για τις διεθνείς εμπορικές συμβάσεις²⁷. Παράλληλα, έγκριτοι ευρωπαίοι νομικοί στα πλαίσια του Study Group on a European Civil Code ασχολούνται με τη συγκριτική έρευνα του ιδιωτικού δικαίου, με τελικό στόχο την κωδικοποίηση των αρχών ενός ευρωπαϊκού περιουσιακού δικαίου²⁸. Αλλά και στον τομέα των εξωσυμβατικών ενοχών παρατηρούνται σχετικές προσπάθειες μέσω επί μέρους διεθνών κυρίως συμβάσεων μέχρι σήμερα²⁹. Τέλος, ιδιαίτερα σημαντική στο εξεταζόμενο πεδίο υπήρξε η συμβολή τόσο της Σύμβασης της Ρώμης του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, όσο και της Σύμβασης της Βιέννης του ίδιου έτους για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών, που ολοκληρώθηκε υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών (Η.Ε.). Σχετικά όμως με τις διεθνείς αυτές συμβάσεις, όπως και τη Σύμβαση των Βρυξελλών του 1968 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και

του εμπορικού δικαίου στις ΗΠΑ, 1993 Περράκη, ό.π., σ. 86 Βούτση, ό.π.· *Ι. Ρόκας*, ό.π., σ. 34.

19. Αντί πολλών, βλ. Δούβλη, Ο νομικός έλεγχος των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Το πρόβλημα υπό τη νέα παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, ό.π., σ. 76 επ.

20. Δούβλης, ό.π., σ. 20 επ., με επαρκή βιβλιογραφία.

21. Περράκης, ό.π., σ. 55 επ.· Γεωργιάδης, ό.π., 570 επ.· Δούβλης, ό.π., σ. 62 επ., 70 επ.· Καρακώστας, ό.π., σ. 34 επ.· ο ίδιος, Δίκαιο προστασίας καταναλωτή, 2004, σ. 67 επ.· *Ι. Ρόκας*, ό.π., σ. 19 επ., 23 επ. Αναλυτικότερα, *Μ. Καρασής*, Η προστασία του καταναλωτή κατά τον ν. 2251/1994 ως μεθοδολογικό πρόβλημα, Μελέτες γενικής γενικής προστασίας δικαίου και αστικού δικαίου, ό.π., σ. 1145 επ.· *Γ. Δέλλιος*, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα ιδιωτικού δικαίου, τόμ. Ι, 2005, σ. 15 επ., 178 επ.

22. *Ν. Ρόκας*, Στοιχεία εμπορικού δικαίου, τόμ. Ι, Γενικό μέρος – Εμπορικές συμβάσεις, 1998 (2η έκδ), σ. 6· Περράκης, ό.π., σ. 447 επ.· Δούβλης, ό.π., σ. 39 επ. Πιο πρόσφατα, *Ε. Περράκης*, Η αλληλεξάρτηση εμπορικού και φορολογικού δικαίου, ΔΕΕ 2005, 756 επ. Τέλος, βλ. *Α. Τσουρουφλή*, Αμοιβαία επίδραση ιδιωτικού και φορολογικού δικαίου, Συνήγορος, τεύχ. 49/2005, 68 επ.

23. *Γ. Κουμάντος*, Πνευματική ιδιοκτησία, 2002 (8η έκδ), σ. 53 επ.· *Α. Κοσιόρης*, Δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας, 2005 (4η έκδ), σ. 25 επ.· *Δ. Καλλινίκου*, Πνευματική ιδιοκτησία και συγγενικά δικαιώματα, 2005 (2η έκδ), σ. 16, αναφερόμενη ειδικότερα στον όρο «διανοητική» ιδιοκτησία. Στον ίδιο εξάλλου όρο αναφέρεται και η διάταξη της παρ. 2 του άρθρου II-77 της Συνθήκης για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης (Ευρωσύνταγμα) στα πλαίσια προστασίας της ιδιοκτησίας, βλ. *Γ. Παπαδημητρίου*, Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, 2005, σ. 83. Με το αυτό πνεύμα γενικότερα, *Θ. Λακόπουλος*, Βιομηχανική ιδιοκτησία, 2000 (5η έκδ), σ. 5 επ.· *Ν. Ρόκας*, Βιομηχανική ιδιοκτησία, 2004, σ. 11 επ.· *Β. Αντωνόπουλος*, Βιομηχανική ιδιοκτησία, 2005 (2η έκδ), σ. 169 επ., εστιάζοντας στην άλλη μορφή των αντίστοιχων δικαιωμάτων. Ακόμη, *Γ. Κασμάτης*, Η πνευματική και η βιομηχανική ιδιοκτησία στο πεδίο των θεμελιωδών δικαιωμάτων και αρχών, Σύμ. Γ. Κουμάντου, ό.π., σ. 411 επ.· *Ε. Παπακωνσταντίνου*, Πνευματική/Βιομηχανική ιδιοκτησία: πρόσφατες εξελίξεις και διεθνής διάλογος, ΝοΒ 2004, 1503 επ.

24. Σχετικά, Δούβλης, ό.π., σ. 56 επ., 80· Περράκης, Γενικό Μέρος του Εμπορικού Δικαίου, ό.π., σ. 63 επ.· *Μ. Καρασής*, Μέθοδος ερμηνείας του διεθνούς ομοιόμορφου δικαίου, Μελέτες γενικής θεωρίας δικαίου και αστικού δικαίου, ό.π., σ. 1169 επ.

25. Γραμματικάκη-Αλεξίου, ό.π., σ. 103 επ.· Σταθόπουλος, ό.π., σ. 991 επ., αναφερόμενος και σε άλλα συναφή εγχειρήματα· *Δ. Παπαστερίου*, Ευρωπαϊκό αστικό δίκαιο (Πραγματικότητα και προοπτικές), Αρμ 2004, 826 επ.

26. Γεωργιάδης, ό.π., 578 επ., μνημονεύοντας και σχετική απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου του 1989· Δούβλης, ό.π., σ. 19, σημ. 5, με ιδιαίτερη αναφορά στο δίκαιο των συμβάσεων (Contract law)· Γραμματικάκη-Αλεξίου, ό.π., σ. 105 επ.· Σταθόπουλος, ό.π., με τα υπέρ και κατά επιχειρήματα που έχουν διατυπωθεί. Επίσης, *Κλ. Ρούσσο*, Κοινοτικό δίκαιο των συμβάσεων, Χρ/Δ 2001, 385 επ.· *Γ. Αρνόκουρος*, Ευρωπαϊκός Αστικός Κώδικας, Χρ/Δ 2001, 491 επ.· ο ίδιος, Ευρωπαϊκό δίκαιο των συμβάσεων, Συνήγορος, 2001, 348 επ.· Παπαστερίου, ό.π., 825 επ., 827· *Α. Βαλτούδης*, Ζητήματα από τις υποχρεώσεις πληροφόρησης και τη σύναψη της σύμβασης στο ευρωπαϊκό δίκαιο των συμβάσεων, Χρ/Δ 2004, 202 επ. Τέλος, ενδεικτικά, *Β. Fauvarque-Cosson*, Faut-il un code civil européen? Rev. dr. civ. 2002, 463 επ.· *Common Market Law Review* (editorial comments), On the way to a European Contract Code? 2002, 219 επ.

27. Ανωτ. σημ. 26.

28. Γραμματικάκη-Αλεξίου, ό.π., σ. 106.

29. Γραμματικάκη-Αλεξίου, ό.π., σ. 107 επ., αναφερόμενη και σε ανάλογες προσπάθειες στις ΗΠΑ.

εμπορικές υποθέσεις, θα γίνει διεξοδικότερη αναφορά στη συνέχεια με αφορμή τον ρόλο του κοινοτικού δικαίου, λόγω της ιδιαίτερης σημασίας τους για το περιουσιακό δίκαιο.

Β. Ο προεξάρχων ρόλος του εμπορικού στα πλαίσια του περιουσιακού δικαίου

Όπως προαναφέρθηκε³⁰, η έννοια του περιουσιακού δικαίου καταλαμβάνει και την κερδοσκοπική διαμεσολάβηση στην κυκλοφορία ενσωμάτων καθώς και άυλων αγαθών, οπότε καλύπτει και τους κλάδους του εμπορικού δικαίου, αλλά και τα νεότερα συναλλακτικά μορφώματα της σύγχρονης οικονομίας. Σε σχέση μάλιστα με τα τελευταία, παρατηρείται η σταδιακή μεν, σταθερή δε μορφοποίηση ενός σύγχρονου κορμού του περιουσιακού δικαίου, που βασίζεται στο δίκαιο των συμβάσεων με αστικό υπόστρωμα, αλλά εμπορικού χαρακτήρα προεκτάσεις στην πλειονότητα των περιπτώσεων. Τούτο, πέρα από τη διευκόλυνση που προσφέρει μέσω δημιουργίας κοινής επιστημονικής βάσης για την ανάδειξη μελλοντικά ενός ευρωπαϊκού αστικού δικαίου, με την παράλληλη ενσωμάτωση ενιαίων εμπορικών ρυθμίσεων, που θα λαμβάνουν άμεσα υπόψη τους τη διεθνή συναλλακτική πρακτική καθώς και τις ανάγκες του διεθνούς εμπορίου³¹, συμβάλλει αποφασιστικά και στην όσμωση των ηπειρωτικών ευρωπαϊκών με το αγγλοαμερικανικό δίκαιο³². Ούτως ή άλλως η άμβλυση των διαφορών των εν λόγω δικαίων συστημάτων στο πεδίο ιδιαίτερα των εμπορικών συναλλαγών βαδίζει με εξαιρετικά γοργά βήματα έχοντας ως γνώμονα, σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, ένα συνεχώς εξελισσόμενο κριτήριο της εμπορικότητας³³, είτε αυτή αναγνωρίζεται στα πλαίσια ειδικού επιστημονικού κλάδου για τα ηπειρωτικά ευρωπαϊκά δίκαια ρωμαϊκής επιδράσης είτε ανιχνεύεται με πιο ευρύ πνεύμα μέσω του common law στο αγγλοαμερικανικό δίκαιο³⁴.

Με τον τρόπο αυτόν, το εμπορικό αντίστοιχα δομημένο συστηματικά ή μη δίκαιο³⁵ εμφανίζεται ως πρωτοπόρο τμήμα του περιουσιακού δικαίου διαθέτοντας τα κατ' εξοχήν κυρίαρχα χαρακτηριστικά του τελευταίου, που είναι η συναλλακτική ευπλασία³⁶ σε συνδυασμό με την παράλληλη

απομάκρυνση από παλαιότερες δογματικές αγκυλώσεις. Άλλωστε το εμπορικό δίκαιο ακόμη και των προσδεδμενών στη ρωμαϊκή παράδοση δυτικοευρωπαϊκών χωρών³⁷ έχει προ αρκετών ετών ξεκινήσει τη δική του διαδικασία απεξάρτησης από τα «ορθώς νοούμενα» δογματικά πλαίσια. Έτσι, η αυξανόμενη κατ' αρχάς τάση δημοσιοποίησης του εμπορικού δικαίου³⁸ κατέρριψε βαθμιαία τη στεγανή αντίληψη ένταξης του κλάδου αυτού στο ιδιωτικό αποκλειστικό δίκαιο, ενώ ταυτόχρονα εξακολουθεί να υποδηλώνει την ανάγκη προστασίας του γενικότερου δημόσιου-κοινωνικού συμφέροντος απέναντι στην επιταχυνόμενη διαρκώς απελευθέρωση των οικονομικών συναλλαγών σε διεθνές κυρίως επίπεδο. Σαφείς αποδείξεις περί των ανωτέρω, μεταξύ φυσικά πολλών άλλων, συνιστούν η δημόσιου χαρακτήρα οργάνωση του εμπορίου³⁹, η άμεση διασύνδεση με το εμπορικό νέων κλάδων δικαίου, όπως αυτών της προστασίας των καταναλωτών και του περιβάλλοντος⁴⁰, αλλά και εκείνων του δικαίου των Συναλλαγών καθώς και του Οικονομικού δικαίου⁴¹, χωρίς να μπορεί να παραληφθεί η αύξουσα ανάμειξη του εμπορικού με το φορολογικό δίκαιο⁴² ούτε η διαρκώς μεταβαλλόμενη εμπλοκή λόγω οικονομικού και οργανωμένου εγκλήματος του Οικονομικού ποινικού δικαίου⁴³. Από την άλλη πλευρά, η με γεωμετρική πρόοδο διογκούμενη «εισβολή» των νέων ηλεκτρονικών τεχνολογιών επηρεάζει καθοριστικά τις παραμέτρους του σύγχρονου εμπορικού δικαίου⁴⁴, ωθώντας προς την απούλοποίηση όλο και περισσότερων οικονομικών δικαιωμάτων⁴⁵ καθώς και την εντονό-

30. Ανωτ. σημ. 13-15. Για τη διασύνδεση εξάλλου περιουσίας και εμπορικού δικαίου, βλ. *Περάκης*, ό.π., σ. 35 επ.

31. Ανωτ. σημ. 24, 26. Αναφορικά με την παλαιότερη ιδέα εννοποίησης του εμπορικού με το αστικό δίκαιο, *Περάκης*, ό.π., σ. 47 επ. Από άλλη οπτική γωνία σε σχέση με τη συμπληρωματικότητα των κανόνων του αστικού επί του εμπορικού δικαίου, *Ι. Μάρκου*, Η ιεράρχηση των πηγών του εμπορικού δικαίου (ΕμπΝ 18), Ελλάδα 2004, 17 επ. Τέλος, *Εταιρία Νομικών Β. Ελλάδος*, Οι αρχές του ευρωπαϊκού δικαίου των συμβάσεων, 1995.

32. Ανωτ. σημ. 10, 15, 18.

33. Αντί πολλών, *Ν. Ρόκας*, Στοιχεία εμπορικού δικαίου, τόμ. Ι, Γενικό μέρος – Εμπορικές συμβάσεις, ό.π., σ. 3 επ. *Λιακόπουλος*, Γενικό Εμπορικό Δίκαιο, ό.π., σ. 48 επ. *Περάκης*, ό.π., σ. 1 επ. ο ίδιος, Το ΣχΕμπΚ και το «πνεύμα του εμπορικού δικαίου», Θέματα θεωρίας και πράξης του εμπορικού δικαίου, 2004, σ. 826 επ., επισημαίνοντας τις νεοεμφανιζόμενες συνέπειες της εμπορικότητας λόγω συνεχούς ανάπτυξης των οικονομικών συναλλαγών.

34. Ανωτ. σημ. 10. *Ακόμη*, *Ν. Ρόκας*, ό.π., σ. 1 επ. *Λιακόπουλος*, ό.π., σ. 1 επ., 5 επ., 17, 40 επ. *Περάκης*, Γενικό Μέρος του Εμπορικού Δικαίου, ό.π., σ. 44 επ. *Βούτσης*, ό.π., σ. 8 επ., 25 επ., 161 επ. *Ι. Ρόκας*, ό.π., σ. 14 επ.

35. Ανάλογα με το αν εντάσσεται σε εθνικό δικαϊκό κορμό δυτικοευρωπαϊκής – ρωμαϊκής ή αγγλοσαξωνικής επιδράσης.

36. *Ν. Ρόκας*, ό.π., σ. 4 *Περάκης*, ό.π., σ. 36 ο ίδιος, Το ΣχΕμπΚ και το «πνεύμα του εμπορικού δικαίου», ό.π., σ. 812 επ. *Βούτσης*, ό.π., σ. 165 επ. ο ίδιος, Μέθοδος ερμηνείας και τάσεις του εμπορικού δικαίου, Αναμν. τόμ. Κ. Κακούρη, 2004, σ. 523 επ. *Α. Κοτσίρης*, Εμπορικό δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2001, σ. 336.

37. Μεταξύ των οποίων βεβαίως και η Ελλάδα με κυρίαρχες γαλλογερμανικές επιρροές, βλ. χαρακτηριστικά, *Ν. Ρόκας*, ό.π., σ. 12 επ. *Λιακόπουλος*, ό.π., σ. 19 επ. *Περάκης*, Γενικό Μέρος του Εμπορικού Δικαίου, ό.π., σ. 72 επ., 87 επ. *Βούτσης*, Γενικών Εμπορικών Δικαίων, ό.π., σ. 22 επ., 133 επ. *Ι. Ρόκας*, ό.π., σ. 35 επ. *Κραβαρίτου*, ό.π., 1682.

38. Σχετικά, *Ν. Ρόκας*, ό.π., σ. 2 *Περάκης*, ό.π., σ. 58 επ., 425 επ. *Βούτσης*, ό.π., σ. 170 επ. ο ίδιος, Μέθοδος ερμηνείας και τάσεις του εμπορικού δικαίου, ό.π., σ. 526 επ. *Κοτσίρης*, ό.π., σ. 335 επ. *Ι. Ρόκας*, ό.π., σ. 20 επ., 22 επ.

39. *Ν. Ρόκας*, ό.π. και σ. 8 *Περάκης*, ό.π. και σ. 430 επ. *Βούτσης*, Γενικών Εμπορικών Δικαίων, ό.π., σ. 296 επ., 309 επ., 314 επ. *Ι. Ρόκας*, ό.π., σ. 25 επ., 92 επ.

40. Ανωτ. σημ. 21.

41. Ανωτ. σημ. 20. Επίσης, *Ν. Ρόκας*, ό.π., σ. 2 επ. *Λιακόπουλος*, ό.π., σ. 46 επ. *Περάκης*, ό.π., σ. 60 επ., 114 επ., 124 επ. *Βούτσης*, ό.π., σ. 20 επ., 168 επ. *Ι. Ρόκας*, ό.π., σ. 23 επ.

42. Ανωτ. σημ. 22. Ειδικότερα για το εταιρικό δίκαιο, βλ. *ΔΣΘ/Τομέα Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου ΑΠΘ*, Οι προσωπικές εμπορικές εταιρίες στο εταιρικό και φορολογικό δίκαιο, 1993 *Ν. Ρόκας*, Εμπορικές εταιρίες, 2004 (4η έκδ), σ. 23 *Κ. Πέτρου*, Διασυννοιακή μεταφορά ζημιών μεταξύ συνδεδεμένων επιχειρήσεων της Ε.Ε. ένα πρόβλημα από το μέλλον ζητά (θετική ή αρνητική) εναρμόνιση, ΔΕΕ 2004, 1139 επ.

43. *Περάκης*, ό.π., σ. 448 επ. *Ακόμη*, *Δούβλης*, Ευρωπαϊκό Τραπεζικό Δίκαιο, ό.π., σ. 201.

44. Γενικότερα, ανωτ. σημ. 16. Πιο εξειδικευμένα, *Συνδέσμος Ελλήνων Εμπορικών Λόγων*, Η εφαρμογή της σύγχρονης τεχνολογίας στο εμπορικό δίκαιο, Πρακτικά 7ου Πανελληνίου Συνεδρίου, 1998 *Ν. Ρόκας*, Σύγχρονη τεχνολογία και εμπορικό δίκαιο, ΕΕμπΔ 1998, 1 επ. ο ίδιος, Στοιχεία εμπορικού δικαίου, τόμ. Ι, Γενικό μέρος – Εμπορικές συμβάσεις, ό.π., σ. 7 επ. *Περάκης*, ό.π., σ. 51 επ. *Βούτσης*, ό.π., σ. 192 επ. ο ίδιος, Μέθοδος ερμηνείας και τάσεις του εμπορικού δικαίου, ό.π., σ. 533 επ. *Ι. Ρόκας*, ό.π., σ. 313 επ.

45. *Μ. Σταθόπουλος*, Η απαίτηση ως μέσο χρηματοδότησης, ΕπισκΕΔ 1997, 3 επ., εξετάζοντας γενικότερα την ασφαλισιοποίηση των απαιτήσεων μέσω «εμπραγμάτων» τους *Γεωργιάδης*, ό.π., σ. 580, με την παρατήρηση ότι ενδυναμώνεται με την πάροδο του χρόνου η τάση μετάβασης από το κλασικό δικαίωμα κυριότητας επί των πραγμάτων στο ιδιότυπο δικαίωμα χρήσης τους Ειδικότερα, *Γ. Μιχαλόπουλος*, Απούλοποίηση τίτλων, κυ-

τερη διεθνοποίηση των εμπορικών συναλλαγών⁴⁶. Περαιτέρω απόδειξη των ευρύτερα συντελούμενων αλλαγών στο εμπορικό δίκαιο αποτελεί η αυξημένη επιρροή των εμπορικών ηθών και της *lex mercatoria* αφενός⁴⁷, αφετέρου δε η ανάγκη της επιστήμης να ασχοληθεί και με τα ηθικά ακόμη όρια σε ορισμένες μορφές εμπορικών δραστηριοτήτων⁴⁸.

Τα παραπάνω βεβαίως επιγραμματικά αναφερόμενα κάθεται άλλο παρά εξαντλούν το θέμα. Η συνεχής εξάπλωση των διαφόρων μορφών εμπορικών συναλλαγών σε διεθνές, αλλά και σε εσωτερικό επίπεδο, γνωστή στη νομική επιστήμη και ως τάση «εμπορικοποίησης» του κοινού δικαίου⁴⁹, ήταν φυσικό να προκαλέσει επακόλουθες αναταράξεις και στην ερμηνευτική γενικότερα προσέγγιση ολόκληρου του εμπορικού δικαίου. Έτσι, στην προσπάθεια προσαρμογής του κριτηρίου της εμπορικότητας⁵⁰ στα νέα δεδομένα των συναλλαγών παρατηρείται, όσον αφορά τουλάχιστον στα ηπειρωτικά ευρωπαϊκά δίκαια⁵¹, μία βαθμιαία κατ' αρχάς μετακίνηση της επιστήμης προς όφελος του γνωστού υποκειμενικού σε βάρος του αντικειμενικού συστήματος⁵². Πέρα όμως και από αυτό, η ίδια η οικονομική πραγματικότητα έχει επιβάλλει τον προσανατολισμό του εμπορικού δικαίου στην αναζήτηση νέων κριτηρίων για τον χαρακτηρισμό μιας πράξης ως εμπορικής ή/και ενός φυσικού ή νομικού προσώπου ως εμπόρου. Στα πλαίσια αυτά, ικανοποιητική απάντηση σε μεγάλο βαθμό φαίνεται ότι προσφέρει η έννοια της επιχειρήσης, η οποία ξεκίνησε ως οικονομικό μέγεθος για να καταλήξει και με ιδιαίτερο νομικό περιεχόμενο⁵³. Δεν θα ήταν άλλωστε υπερβολή, αν μιλούσαμε με βάση τα σημερινά δεδομένα της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας⁵⁴ για σταδιακή μετεξέλιξη του εμπορικού δικαίου σε δίκαιο πλέον της επιχει-

ρησης, μικρής ή μεγάλης⁵⁵, τόσο σε εθνικό, όσο βέβαια και σε διεθνές επίπεδο⁵⁶. Τούτο, σε συνδυασμό με την αύξουσα επιρροή του κοινοτικού δικαίου, που θα εξετασθεί στη συνέχεια, φαίνεται να ωθεί το εμπορικό δίκαιο προς μία ευρύτερη ενσωμάτωσή του στο περιουσιακό δίκαιο, με περαιτέρω θετικό αποτέλεσμα την εξομάλυνση των ιστορικά παρατηρούμενων δογματικών διαφορών μεταξύ εθνικών δικαίων ή ομάδων δικαίων. Με αυτή την προοπτική, ο ρόλος του εμπορικού στα πλαίσια του περιουσιακού δικαίου δεν θα παύσει να διευρύνεται προς όφελος των συναλλαγών, με παράλληλη παραγωγή μεγαλύτερης ασφάλειας δικαίου διεθνώς.

Γ. Το κοινοτικό δίκαιο ως κύριος άξονας σύγκλισης των εθνικών εννόμων τάξεων στο πεδίο κατ' εξοχήν του περιουσιακού δικαίου

Το προφανές λίγο απέχει από το προφανέστερο. Έτσι και η διείσδυση του κοινοτικού δικαίου στις εθνικές έννομες τάξεις των κρατών μελών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και σημερινής Ε.Ε.⁵⁷ μέσω των μηχανισμών εναρμόνισης είναι οιοιδήποτε ότι έχει ήδη προχωρήσει σημαντικά, με το μεγαλύτερο τμήμα αυτής της προσπάθειας να αφορά σε ρυθμίσεις οικονομικού χαρακτήρα⁵⁸. Πώς θα γινόταν άλλωστε διαφορετικά, εφόσον βασικός πυλώνας ανάπτυξης του εγχειρήματος της Ε.Ε είναι η επίτευξη της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ), με περαιτέρω εισδοχή στο πεδίο της Ευρωζώνης⁵⁹. Άρα, η οικονομική σύγκλιση των κρατών μελών ως πρωταρχικό μέλημα της Ε.Ε φυσικό ήταν να επηρεάσει ανάλογα τις παρεμβάσεις του κοινοτικού νομοθέτη σε επίπεδο περιουσιακού δικαίου, που ενδιαφέρει στην προκειμένη περίπτωση. Η ίδια αντιστοιχία είναι βέβαια επόμενο να παρατηρείται και στα πλαίσια των εθνικών δικαίων των κρατών μελών, με τη νομολογία τόσο του ΔΕΚ, όσο και των εθνικών δικαστηρίων να συνδράμει αποφασιστικά προς αυτή την κατεύθυνση⁶⁰. Πρόκειται συνοπτικότερα για το γνωστό φαινόμενο της «κοινοτικοποίησης» (*communautarisation*, *communautarisation*) των εθνικών δικαίων εντός του ΕΟΧ, το οποίο αφενός μεν περιορίζει το πεδίο εφαρμογής των κλασικών κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου ως προς την άρση της σύγκρουσης των νόμων, αφετέρου δε επιτρέπει, μεταξύ άλλων, τη σταδιακή άμβλυση των γνω-

ρίως μετοχών, 1999, σ. 35 επ., αναφερόμενος στα άρθρα 39-58 ν. 2396/1996 Κ. Χριστοδούλου, Αύλοι ομολογιακοί τίτλοι: επόψεις ουσιαστικού και δικονομικού αστικού δικαίου, Δ 2004, 856 επ. Σ. Ψυχομάνης, Τίτλοποίηση επιχειρηματικών απαιτήσεων - Ένας νέος, νομικά και οικονομικά προβληματικός θεσμός, ΔΕΕ 2004, αναφερόμενος στις ρυθμίσεις των άρθρων 10-11 ν. 3156/2003 Π. Μαρής, Τα πιστοποιητικά καταθέσεων ως μέσα των χρηματαγορών, ΕΤΡΑΕΧρΔ 2005, 355 επ. Ι. Βενιέρης, Τίτλοποίηση απαιτήσεων σύμφωνα με το Ν. 3156/2003 υπό το πρίσμα και της διεθνούς πρακτικής, 2005.

46. Ανωτ. σημ. 19, 24, 27, 31. Επίσης, Ν. Ρόκας, Στοιχεία εμπορικού δικαίου, τόμ. Ι, Γενικό μέρος - Εμπορικές συμβάσεις, ό.π., σ. 7. Λιακόπουλος, ό.π., σ. 8 επ. Βούτσας, ό.π., σ. 173 επ. ο ίδιος, Μέθοδος ερμηνείας και τάσεις του εμπορικού δικαίου, ό.π., σ. 531 επ. Ι. Ρόκας, ό.π., σ. 38. Τέλος, Σ. Μπαζίνας, Σύγχρονες τάσεις στο διεθνές εμπορικό δίκαιο: το έργο της Επιτροπής των Η.Ε για το Διεθνές Εμπορικό Δίκαιο (UNCITRAL), ΚριτΕ, τεύχ. 1/2003, 117 επ.

47. Ανωτ. σημ. 19. Ακόμη, Χ. Παμπούκης, Η *lex mercatoria* ως εφαρμοστέο δίκαιο στις διεθνείς συμβατικές ενοχές, 1996, σ. 18 επ., 39 επ. Λιακόπουλος, ό.π. Περάκης, ό.π., σ. 129 επ., 159 επ.

48. Ευρύτερα, ανωτ. σημ. 1. Επιπρόσθετα, Περάκης, ό.π., σ. 28 επ. Πιο εξειδικευμένα, Σ. Ψυχομάνης, Ηθική της τραπεζικής επιχειρηματικής πρακτικής, ΔΕΕ 2004, 981 επ. Α. Μικρούλεα, Η «ηθική» στον χρηματοπιστωτικό και χρηματιστηριακό τομέα, Αναμν. τόμ. Μ. Μηνουδή, 2004, σ. 433 επ.

49. Αντιπροσωπευτικά, Ν. Ρόκας, ό.π., σ. 1. Περάκης, ό.π., σ. 57 επ.

50. Ανωτ. σημ. 33.

51. Για την ιδιαίτερη αντιμετώπιση του εμπορικού κριτηρίου στο αγγλοαμερικανικό, το σκανδιναβικό και τα συναφή δίκαια, ανωτ. σημ. 9-10, 15, 18, 32, 34, 37.

52. Έτσι, Κ. Schmidt, Από το εμπορικό δίκαιο στο δίκαιο της επιχείρησης, ΕΕμπΔ 2003, 4 επ., προβάλλοντας το σύνθημα «Με το εμπορικό δίκαιο πέρα από το εμπορικό δίκαιο», σ. 13. Γενικότερα, ανωτ. σημ. 34-35.

53. Ανωτ. σημ. 4. Επίσης, Β. Δούβλης, Παρατηρήσεις στη ΜΠρΚορ 2263/2003. ΕΛΔνη 2004, 274 επ.

54. Ανωτ. σημ. 7-8.

55. Για τις ιδιαίτερες ρυθμίσεις υπέρ των μικρομεσαίων επιχειρήσεων σε επίπεδο εταιρικού δικαίου, βλ. συγκεντρωτικά, Δούβλη, ό.π., 277 επ.

56. Ανωτ. σημ. 53. Ακόμη, Π. Μάζης, Η επιχείρηση και εμπορική πίστη με το Σχέδιο του νέου Εμπορικού Κώδικα, 1988, σ. 11 επ. Ν. Ρόκας, ό.π., σ. 2 επ., 40 επ. ο ίδιος, Εμπορικές εταιρίες, ό.π., σ. 5 επ. Λιακόπουλος, ό.π., σ. 50 επ., 274 επ. Περάκης, ό.π., σ. 110 επ., 114 επ., 365 επ. Βούτσας, Γενικών Εμπορικών Δικαίων, ό.π., σ. 21, 215 επ., 333 επ. Δούβλης, Ο νομικός έλεγχος των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Το πρόβλημα υπό τη νέα παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, ό.π., σ. 60 επ., 80 κάνοντας ειδικότερο λόγο για την ανάγκη επεξεργασίας κανόνων ενός διεθνούς δικαίου της επιχείρησης. Λ. Γεωργακόπουλος, Η ανώνυμη εταιρία ως εταιρία και ως επιχείρηση, ΔΕΕ 2002, 1183 επ. Ι. Ρόκας, ό.π., σ. 46. Schmidt, ό.π., 1 επ. Ι. Μάρκου, Η επιχείρηση ως σύνθετη εμπορική πράξη, Χρ1Δ 2004, 389 επ. Ε. Σκολιδής, Τύχη αδειών λειτουργίας επιχειρήσεων τροφίμων σε περίπτωση μετασχηματισμού τους (γνμδ), ΕΤΡΑΕΧρΔ 2004, 348 επ. Ευρύτερα, Σύνδεσμος Ελλήνων Εμπορικών Λογίων, Η οργάνωση της επιχείρησης των κεφαλαιουχικών εταιριών, Πρακτικά 13ου Πανελληνίου Συνεδρίου, 2004.

57. Αντιπροσωπευτικά, Δούβλης, Ευρωπαϊκό Τραπεζικό Δίκαιο, ό.π., σ. 50 επ. Ν. Σκανδάμης, Ευρωπαϊκό δίκαιο, τόμ. Ι, Θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2003, σ. 29 επ., 47 επ., 80 επ., 99 επ.

58. Γεωργιάδης, ό.π., 578.

59. Δούβλης, ό.π., σ. 65 επ. Σκανδάμης, ό.π., σ. 73 επ., 103 επ.

60. Ανωτ. σημ. 17.

στών θεσμικών διαφορών μεταξύ αγγλοσαξωνικής και ηπειρωτικοευρωπαϊκής νομικής παράδοσης⁶¹.

Τα παραδείγματα κοινοτικής επίδρασης στο ευρύ πεδίο του περιουσιακού δικαίου είναι κατ' επέκταση πάμπολλα τόσο από τον χώρο του ουσιαστικού αστικού⁶² και αστικού δικονομικού δικαίου⁶³, όσο και εκείνον του εμπορικού δικαίου⁶⁴. Από την άλλη πλευρά, δεν μπορεί να παραβλεφθεί η καθοριστική κοινοτική επιρροή σε ιδιαίτερα τμήματα του περιουσιακού δικαίου με εργασιακό, φορολογικό ή περιβαλλοντικό κλπ χαρακτήρα⁶⁵. Με τον τρόπο αυτόν, όσον αφορά κατ' αρχάς στο αστικό δίκαιο, εκτός των προαναφερθεισών προσπαθειών για κατάληξη σε ενιαίους βασικούς κανόνες σε πανευρωπαϊκό επίπεδο κυρίως ενός δικαίου των συμβάσεων⁶⁶, έκδηλη είναι η φροντίδα αποτελεσματικής κοινοτικής περιφρούρησης της περιουσίας-ιδιοκτησίας καθαυτής. Θεμελιώδη άξονα αυτής της κίνησης αποτελεί το γνωστό άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), που αναφέρεται στην προστασία της ιδιοκτησίας. Με βάση την εν λόγω διάταξη, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με έδρα το Στρασβούργο έχει προχωρήσει στην έκδοση πολλών αποφάσεων, οι οποίες εξειδικεύουν με διαφωτιστικό τρόπο την εφαρμογή της γενικότερης αρχής προστασίας της ιδιοκτησίας⁶⁷. Η παραπάνω ρύθμιση μαζί με

τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είναι φυσικό να έχουν επηρεάσει αποφασιστικά το επίπεδο της αναγνωριζόμενης προστασίας της ιδιοκτησίας ιδίως όσον αφορά στις έννομες τάξεις των κρατών μελών της Ε.Ε. Σε σχέση ειδικότερα με τη χώρα μας, όπου η προστασία της ιδιοκτησίας προβλέπεται ρητά από το άρθρο 17 Σ, όπως αυτό διαμορφώθηκε μετά την τελευταία συνταγματική μεταρρύθμιση του 2001, χαρακτηριστική είναι η προολίγων ετών στροφή της νομολογίας του ΑΠ⁶⁸ προς την αναγνώριση ιδιοκτησιακής προστασίας όχι μόνον εμπραγμάτων, αλλά και ενοχικών δικαιωμάτων βάσει της ΕΣΔΑ κατά τα ανωτέρω, σε συνδυασμό με τη διάταξη του άρθρου 28 παρ. 1 Σ περί αυξημένης ισχύος των επικυρωμένων από την Ελλάδα διεθνών συμβάσεων⁶⁹. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι η προστασία της ιδιοκτησίας υπό διευρυμένη έννοια στην κοινοτική έννομη τάξη προκύπτει και βάσει του άρθρου II-77 της Συνθήκης για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης (Ευρωσύνταγμα)⁷⁰, όπου γίνεται λόγος για δικαίωμα ιδιοκτησίας επί «αγαθών», συμπεριλαμβανόμενης και της διανοητικής ιδιοκτησίας⁷¹.

Άλλο παράδειγμα σημαντικής κοινοτικής άμεσης⁷² επίδρασης στο πεδίο του περιουσιακού δικαίου είναι η έκδοση της οδηγίας 1999/44/ΕΚ της 25.5.1999 σχετικά με ορισμένες πτυχές της πώλησης και των εγγυήσεων καταναλωτικών αγαθών⁷³. Η εναρμόνιση του ελληνικού ειδικότερα δικαίου προς τη συγκεκριμένη οδηγία με την ψήφιση του ν. 3043/2002⁷⁴ επέφερε σοβαρές αλλαγές στα άρθρα 332, 334 ΑΚ, στο κοινό δίκαιο της πώλησης καθώς και σε ορισμένες διατάξεις περί προστασίας των καταναλωτών (ν. 2251/1994)⁷⁵. Όσον αφορά εξάλλου και πάλι στο ελληνικό περιου-

61. Β. Δούβλης, Νομικά προβλήματα διασυνοριακών συγχωνεύσεων τραπεζών στην Ε.Ε. – Ένας ακόμη κοινός τόπος εταιρικού, τραπεζικού και οικονομικού δικαίου, ΕΤΡΑΕΧρΔ 2003, 55, με βιβλιογραφικές αναφορές. Περαιτέρω, Α. Ανθιμος, Η κοινοτικοποίηση του δικονομικού διεθνούς δικαίου στο πεδίο των οικογενειακών διαφορών, Αρμ 2004, 834 επ.* Χ. Τσούκα, Το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο της κοινοτικής εννόμου τάξεως – Προβλήματα και ιδιομορφίες, ΧρΔ 2005, 800 επ. Τέλος, βλ. J. Basedow, The communitarization of the conflict of laws under the Treaty of Amsterdam, C.M.L.R., 2000, 687 επ.* F. Pocar, The Communitarization of Private International Law, Ανάτ. έκδ. Ιδρύματος Η. Κρίστη – Α. Σαμαρά, 2004, 11.

62. Παλαιότερα, Μ. Σταθόπουλος/Α. Χιώτης/Μ. Αυγουστιανόκη, Κοινοτικό αστικό δίκαιο, τόμ. Ι, 1995. Ι. Καράκωστας, Κοινοτικοί κανόνες και εθνικό αστικό δίκαιο, 1997. Πιο πρόσφατα, Γεωργιάδης, ό.π., 569 επ.* Παπαστερίου, ό.π., σ. 828 επ. Τέλος, ανωτ. σημ. 26, 28-29, 31.

63. Συγκεντρωτικά ως προς τις σχετικές ρυθμίσεις, βλ. Χ. Κεφάλαια/Α. Μπάλιο, Ευρωπαϊκό Δικονομικό Δίκαιο, 2005, σ. 27 επ., 275 επ., 323 επ. Επίσης, Π. Αρβανιτάκης, Πρακτικά ζητήματα εφαρμογής του Κανονισμού 1348/2000 για τις επιδόσεις δικαστικών και εξώδικων πράξεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, ΧρΔ 2003, 961 επ.

64. Αντί πολλών, Ν. Ρόκας, Στοιχεία εμπορικού δικαίου, τόμ. Ι, Γενικό μέρος – Εμπορικές συμβάσεις, ό.π., σ. 7. Περράκης, ό.π., σ. 121 επ.* Βούτσης, ό.π., σ. 178 επ.* ο ίδιος, Μέθοδος ερμηνείας και τάξεις του εμπορικού δικαίου, ό.π., σ. 527 επ.* Α. Κοσίρης, Η επίδραση του κοινοτικού δικαίου στο εμπορικό δίκαιο, ΕΕΕυρΔ 2000, 781 επ.* ο ίδιος, Εμπορικό δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π., σ. 335 επ.* Ι. Ρόκας, ό.π., σ. 39. Γενικότερα, Κοσίρης, Το εμπορικό δίκαιο στο πνεύμα της παγκοσμιοποίησης, ό.π.

65. Συνοπτικά, Δούβλης, Ο νομικός έλεγχος των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Το πρόβλημα υπό τη νέα παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, ό.π., σ. 39 επ., 42 επ., 70 επ. Ειδικότερα για τη σημαντική οδηγία 94/45/ΕΚ της 22.9.1994 (ΕΕΕΚ 30.9.94, L. 254/64) περί ευρωπαϊκών επιτροπών επιχειρήσεων, βλ. Δούβλη, ό.π., σ. 45 επ., με σχετική βιβλιογραφία. Πιο πρόσφατα, Α. Λαχανάς, Η προστασία των μελών των ευρωπαϊκών συμβουλευτικών εργαζομένων (Ε.Σ.Ε) βάσει του π.δ. 40/1997, Αρμ 2005, 988 επ.

66. Ανωτ. σημ. 25-29.

67. Χαρακτηριστικά, Ε. Βασιλακάκης, Η νομολογιακή εξέλιξη της προστασίας της ιδιοκτησίας κατά το άρθρο 1 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΧρΔ 2002, 201 επ.* Κ. Χιώλος, Η προστα-

σία της περιουσίας κατά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Αρμ 2005, 479 επ.

68. ΟΛΑΠ 40/1998 ΕΕμπΔ 1999, 28 επ. Επί αυτής, μεταξύ άλλων, βλ. Γ. Κασμάτης, Η νέα έννοια της ιδιοκτησίας και της ιδιοκτησιακής προστασίας, ΕΕμπΔ 1999, 189 επ.* Θ. Μέλφος, Η προστασία των ενοχικών δικαιωμάτων κατά το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ. Σχόλιο με αφορμή την ΟΛΑΠ 40/1998, ΤοΣ 2001, 87 επ.* Β. Καράκωστας, Περιουσία και υπερνομοθετική προστασία της, Δ 2005, 547 επ. Γενικότερα, Εθνική Σχολή Δικαστών, Η επίδραση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην ερμηνεία και εφαρμογή του ελληνικού δικαίου, 2002. Πιο εξειδικευμένα, Π. Στάγκος, Η νομιμότητα του περιορισμού του τραπεζικού ανατοκισμού (άρθρο 39 Ν. 3259/2004), υπό το φως της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (γνμδ), ΔΕΕ 2005, 651 επ. Τέλος, παλαιότερα, Β. Δούβλης, Το πρόβλημα του ουσιαστικού πυρήνα της μετοχής στο ελληνικό Οικονομικό δίκαιο, ΕλλΔνη 1988, 847 επ.

69. Η ΕΣΔΑ επικυρώθηκε από την Ελλάδα βάσει του π.δ. 53/1974 σε συνδυασμό με τον ν. 2400/1996. Πρόσφατα, με τον ν. 3344/2005 η χώρα μας επικύρωσε το 14ο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ.

70. Η οποία υπογράφηκε στη Ρώμη την 29.10.2004, χωρίς μέχρι σήμερα να έχει προχωρήσει η διαδικασία επικύρωσής της στους κόλπους της Ε.Ε λόγω των απορριπτικών σχετικών δημοψηφισμάτων σε Γαλλία και Ολλανδία. Το Ελληνικό Κοινοβούλιο επικύρωσε την εν λόγω Συνθήκη με την ψήφιση του ν. 3341/2005.

71. Ανωτ. σημ. 23.

72. Δεδομένου ότι εμμέσως πάμπολλες κοινοτικές ρυθμίσεις αφορούν στο ευρύτερο περιουσιακό δίκαιο. Για παράδειγμα, η νομοθεσία απελευθέρωσης της κίνησης των κεφαλαίων, των διευρωπαϊκών συστημάτων πληρωμών κ.ά., βλ. Δούβλη, Ευρωπαϊκό Τραπεζικό Δίκαιο, ό.π., σ. 130 επ. Γενικότερα, Χ. Γκόρτσος, Ευρωπαϊκό Νομισματικό Δίκαιο, 2004. Γ. Προβόπουλος/Χ. Γκόρτσος, Το νέο ευρωπαϊκό χρηματοοικονομικό περιβάλλον, 2004.

73. ΕΕΕΚ 7.7.99, L. 171/12.

74. Βλ. ενδιαφέρουσα εισηγητική έκθεση, ΚΝοΒ 2002, 1608 επ.

75. Σχετικά, Εταιρία Νομικών Β. Ελλάδος, Το νέο δίκαιο των πραγματικών ελαττωμάτων στην πώληση (ν. 3043/2002), 2003. Π. Παπανικολάου/Κλ. Ρούσσος/Κ. Χριστοδούλου/Α. Καραμπατζός, Το νέο δίκαιο της ευθύνης του πωλητή, 2003. Α. Μπεχλιβά-

σιακό δίκαιο, χαρακτηριστική είναι η παρέμβαση της κοινοτικής έννομης τάξης στο ζήτημα της αγοραπωλησίας ακινήτων στις παραμεθόριες περιοχές, που οδήγησε σε σχετική διευθέτηση μέσω της ψήφισης των άρθρων 24-32 ν. 1992/1990⁷⁶. Ακόμη χαρακτηριστικότερη είναι η ισχυρή εναρμονιστική επέμβαση του κοινοτικού νομοθέτη στον ευαίσθητο χώρο του εταιρικού ειδικότερα δικαίου, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα τη διαρκή ουσιαστικά τροποποίηση θεσμών και διατάξεων του ελληνικού δικαίου των εταιριών⁷⁷, σημαντικού οπωσδήποτε τμήματος του περιουσιακού δικαίου. Αλλά και στον διαρκώς εξελισσόμενο διεθνώς θεσμό της χρονομεριστικής σύμβασης (time-sharing) το κοινοτικό δίκαιο έχει εναποθέσει τη σφραγίδα του με τη θέσπιση της οδηγίας 94/47/ΕΚ της 26.10.1994⁷⁸, η οποία μεταφέρθηκε στο δικαίό μας από το π.δ. 182/1999, με παράλληλη ισχύ του προγενέστερου ν. 1652/1986⁷⁹.

Ιδιαίτερα εξάλλου σημαντική στο εξεταζόμενο πεδίο υπήρξε η συμβολή ορισμένων διεθνών συμβάσεων με ευρωπαϊκό πάντως χαρακτήρα. Χωρίς να είναι δυνατή εδώ η ενδελεχέστερη ανασκόληση με αυτές, αρκεί επιγραμματικά να αναφερθεί κατ' αρχάς η Σύμβαση της Ρώμης του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, η οποία κατ' εξοχήν στοχεύει στην ομοιομορφοποίηση της νομοθεσίας των συμβαλλόμενων κρατών σε ζητήματα περιουσιακής υφής⁸⁰. Αλλά και η Σύμβαση της Βιέννης του ίδιου έτους για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών, που υπεγράφη υπό την αιγίδα των Η.Ε την 11.4.1980, περιέχει ρυθμίσεις εξόχως ενδιαφέρουσες για το περιουσιακό δίκαιο⁸¹. Τέλος, δεν θα μπορού-

σε να παραληφθεί στο σημείο αυτό η επισήμανση της ιδιόζουσας σημασίας για το περιουσιακό δίκαιο της Σύμβασης των Βρυξελλών του 1968 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, η οποία αντικαταστάθηκε από την 1.3.2002 για τα κράτη μέλη της Ε.Ε με τον κανονισμό 44/2001/ΕΚ της 22.12.2000⁸².

Δ. Η παγκοσμιοποίηση των Οικονομιών ως καταλύτης ενίσχυσης της διεθνικότητας του Δικαίου. Η επίδραση στο περιουσιακό και εμπορικό δίκαιο

Από το σύνολο των προεξασθέντων, με αρκετή σαφήνεια προκύπτει η διαρκώς επιταχυνόμενη μεταπολεμική επίδραση των παγκόσμιων οικονομικών αλλαγών στον χώρο του δικαίου, σε όλη του μάλιστα την έκταση. Στα πλαίσια αυτών των διεργασιών, θα ήταν επιπρόσθετα σκόπιμο να επισημάνουμε την πυκνότητα των παρατηρούμενων αλλαγών με αφετηρία την τελευταία δεκαετία του περασμένου αιώνα, φαινόμενο που δικαιολογείται από τη γενικότερη πρόσδεση του δικαίου στις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις⁸³. Είτε επικροτεί επομένως ο καθένας μας είτε όχι την πολυθρόνητη παγκοσμιοποίηση –γιατί περί αυτής πρόκειται– ως έκφραση κυρίως της αμερικανικής γεωπολιτικής κυριαρχίας μετά την κατάρρευση του ανατολικοευρωπαϊκού μπλοκ⁸⁴, η πραγματικότητα είναι εδώ για να μας θυμίζει καθημερινά τα τεκταινόμενα. Όσον αφορά πάντως στη δικαιοκίνητη προσαρμογή απέναντι στη νέα οικονομική πραγματικότητα, θα ήταν ίσως πιο δόκιμο να ομιλούμε για διεθνοποίηση παρά για παγκοσμιοποίηση της νομικής επιστήμης⁸⁵, υπό την έννοια κυρίως των υπολογισμών ακόμη αντιστάσεων των εθνικών δικαίων έναντι της προωθούμενης ομοιομορφοποίησης. Τούτο μάλιστα θα μπορούσε να αναδειχθεί σε ιδιαίτερο προσόν του νομικού μας πολιτισμού⁸⁶, με δεδομένα τα προφανή αρνητικά αποτελέσματα τύπου «κλίνης του Προκρούστη» από μία σαρωτική υποχώρηση σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα των εθνικών δικαιοκινητών χαρακτηριστικών. Δυστυχώς, η επέλαση της κρατούσας εξουσιαστικής παγκοσμίας αντίληψης δεν φαίνεται να επιτρέπει μελλοντικά παρόμοιες «πυλωτέλειες», πράγμα βεβαίως που μένει να αποδειχθεί τελικά από τον χρόνο.

Η σημερινή πάντως αποτύπωση των συνθηκών που επικρατούν διεθνώς σε Οικονομία και Δίκαιο αναδεικνύει τον

νης, Η τροποποίηση του δικαίου της πώλησης του ΑΚ, ΔΕΕ 2003, 620 επ. Α. Χελιδόνης, Κάποιες πρώτες σκέψεις για το Ν. 3043/2002 (νέο δίκαιο της πώλησης), Αρμ 2003, 314 επ. Πρακτικά 5ου Συνεδρίου Ένωσης Ελλήνων Αστικολόγων, Η πρόσφατη τροποποίηση του δικαίου των πραγματικών ελαττωμάτων στην πώληση νομοθετικά κείμενα, 2004 Απ. Γεωργιάδης, Το νέο δίκαιο της ευθύνης του πωλητή για ελαττώματα του πράγματος, Χρ1Δ 2004, 5 επ. ο ίδιος, Ενοχικό δίκαιο – Ειδικό μέρος, ό.π., σ. 74 επ. Α. Πουλιάδης, Η ευθύνη του πωλητή στο σύστημα των συμβατικών παραβάσεων, 2005.

76. Απ. Γεωργιάδης, Εμπράγματο δίκαιο, τόμ. Ι, 1991, σ. 404 επ.

77. Συγκεντρωτικά, Β. Δούβλης, ΔικΑΕ, τόμ. 1, 2002 (2η έκδ), Εισαγ. Μέρος ΙV Ν. Ρόκας, Εμπορικές εταιρίες, ό.π., σ. 19 επ.

78. ΕΕΕΚ 29.10.94, L. 280/83.

79. Α. Ευθυμιόπουλου-Πουλάκου, Το time-sharing στον τουρισμό, Σύμβαση χρονομεριστικής σύμβασης, 2003 Δ. Σταματιάδης, Η σύμβαση χρονομερισμού (time-sharing) συγκριτική επισκόπηση και δικαιοκίνητη αντιμετώπιση στις διεθνείς συναλλαγές, 2003 Χ. Θεμελή, Η σύμβαση της χρονομεριστικής μίσθωσης (time-sharing), 2003 (2η έκδ) Γεωργιάδης, Ενοχικό δίκαιο – Ειδικό μέρος, ό.π., σ. 521 επ.

80. Αντί πολλών, Δούβλης, Ο νομικός έλεγχος των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Το πρόβλημα υπό τη νέα παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, ό.π., σ. 57 επ., με επαρκή βιβλιογραφία ο ίδιος, Η προστασία Ελλήνων πελατών πιστωτικών ιδρυμάτων από γενικές συναλλακτικές ρήτρες εφαρμοστέου αλλοδαπού δικαίου, ΔΕΕ 2002, 482. Ακόμη, Χ. Μειδάνης, Η εμφανιζόμενη στη νομολογία σωρευτική εφαρμογή της Σύμβασης της Ρώμης του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές και του άρθρου 25 ΑΚ, ΝοΒ 2005, 996 επ., 999, αναφερόμενος ειδικότερα και στη σημασία της κοινοτικοποίησης μέσω αρμοδιότητας του ΔΕΚ της Σύμβασης από τον Αύγουστο 2004. Γενικότερα, Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου/Τομέας Διεθνών Σπουδών ΑΠΘ, Η Σύμβαση της Ρώμης του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές. Δέκα χρόνια εφαρμογής της από τα ελληνικά δικαστήρια, ό.π. Σημειωτέον, ότι η υπόψη Σύμβαση ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με τον ν. 1792/1988.

81. Σχετικά, Δούβλης, Ο νομικός έλεγχος των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Το πρόβλημα υπό τη νέα παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, ό.π., σ. 58, με βιβλιογραφικές αναφορές. Επίσης,

Παπανικολάου/Ρούσσος/Χριστοδούλου/Καραμπατζός, ό.π., σ. 108 επ., 259 επ. Σιδηρόπουλος, ό.π., σ. 5 επ. Α. Πουλιάδης, Τα κύρια χαρακτηριστικά της ρύθμισης της αποζημίωσης στη Σύμβαση της Βιέννης για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών, Σύμ. Γ. Κοιμάντου, ό.π., σ. 909 επ. Γεωργιάδης, ό.π., σ. 151 επ. Γενικότερα, Δ. Κουτσούκης, Η Σύμβαση των Η.Ε για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων, 2000 Γ. Νικολαΐδης, Η διεθνής πώληση κινητών κατά τη Σύμβαση της Βιέννης, 2000 ο ίδιος, Το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης της Βιέννης για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων, 2001 Φ. Δωρήσης/Α. Χελιδόνης, Ζητήματα εφαρμογής της Σύμβασης της Βιέννης για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων, 2004. Η εν λόγω Σύμβαση ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με τον ν. 2532/1997.

82. Δούβλης, ό.π., σ. 59, με παράθεση σχετικής βιβλιογραφίας ο ίδιος, Η προστασία Ελλήνων πελατών πιστωτικών ιδρυμάτων από γενικές συναλλακτικές ρήτρες εφαρμοστέου αλλοδαπού δικαίου, ό.π., σ. 480 επ. Ακόμη, Γ. Δελλής, Οι διατάξεις της Σύμβασης των Βρυξελλών για την προστασία του καταναλωτή και η περίπτωση των επενδυτών σε παράγωγα χρηματοοικονομικά προϊόντα, ΔΕΕ 2002, 1082 επ. Χ. Ταγαράς, Η αναθεώρηση της Σύμβασης των Βρυξελλών με τον κανονισμό 44/2001, ΝοΒ 2004, 1143 επ. Κεφάλας/Μπιώλος, ό.π., σ. 30 επ., 73 επ.

83. Ανωτ. σημ. 5.

84. Ανωτ. σημ. 1-3, 7.

85. Ανωτ. σημ. 8, 54.

86. Ανωτ. σημ. 11.

καίριο χαρακτήρα ορισμένων εκφάνσεων, μεταξύ των οποίων και η σταδιακή μορφοποίηση ενός σύγχρονου περιουσιακού δικαίου⁸⁷. Το τελευταίο μάλιστα μοιάζει να απορροφά αρκούντως αποτελεσματικά τους κραδασμούς της παγκόσμιας οικονομικής πραγματικότητας⁸⁸, της ταχύτερης διεξόδου της ηλεκτρονικής τεχνολογίας στο δίκαιο⁸⁹ και της ενσωμάτωσης των νέων συναφών κλάδων δικαίου⁹⁰. Παράλληλα, το περιουσιακό δίκαιο ως σύστημα αναφοράς φαίνεται ότι εξελίσσεται σε κοινό τόπο της γενικότερης τάσης ενοποίησης του αγγλοαμερικανικού δικαίου αφενός και των ηπειρωτικοευρωπαϊκών δικαϊκών συστημάτων ρωμαϊκής ιστορικής καταγωγής αφετέρου, με ό,τι αυτό βαθύτερα συνεπάγεται⁹¹. Ειδικότερη μνεία αξίζει εδώ να γίνει στην προσφερόμενη καθοριστική βοήθεια του κοινοτικού δικαίου σε ευρωπαϊκό ή και ευρύτερο διεθνές πλαίσιο⁹², ιδίως μέσω της προσπάθειας δημιουργίας των βάσεων ενός ευρωπαϊκού κοινού δικαίου, με κύριο άξονα το δίκαιο των συμβάσεων⁹³.

Από την άλλη εξάλλου πλευρά, το παραδοσιακό εμπορικό δίκαιο έχοντας υποστεί ουσιαστική μεταμόρφωση κυρίως λόγω διεθνοποίησης του εμπορίου και επίδρασης των τεχνολογικών καινοτομιών⁹⁴, συμβάλλει αποτελεσματικά στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του περιουσιακού δικαίου, πιέζοντας προς την κατεύθυνση, μεταξύ άλλων, της προώθησης ενιαίων κατά το δυνατόν εμπορικών ρυθμίσεων⁹⁵. *Last but not least*⁹⁶ επισήμανση, η ιδιαίτερη σημασία που φαίνεται να προκύπτει για το περιουσιακό δίκαιο από την εδραίωση του δικαίου της επιχείρησης σε εσωτερικό και διεθνές επίπεδο⁹⁷ ως μετεξέλιξης του γνωστού κριτηρίου της εμπορικότητας⁹⁸ και προσαρμογής του στις ανάγκες των σύγχρονων συναλλαγών. Τούτο άλλωστε ενισχύεται από την αυξημένη κινητικότητα που παρατηρείται σε επίπεδο ειδικότερα δικαίου των εταιριών, όπου η ικανοποιητικά αναβαθμισμένη «κοινοτικοποίηση» του κλάδου αφενός⁹⁹, σε συνδυασμό με την πολυμορφία και την προώθηση νέων τύπων εταιρικής διακυβέρνησης αφετέρου¹⁰⁰, διαπλάθουν τις προϋποθέσεις μιας ενδιαφέρουσας αντίστοιχα ένταξης στο ευρύτερο περιουσιακό δίκαιο.

Συμπερασματικά, αυτό που κυρίως προκύπτει βάσει των προεκτεθέντων είναι η σε μεγάλη πλέον έκταση πα-

ρατηρούμενη στην εποχή μας τάση αναδιάρθρωσης των εθνικών δικαίων ή και ομάδων ακόμη δικαίων, με χαρακτηριστικότερες εκείνες των ηπειρωτικών ευρωπαϊκών αφενός και των αγγλοσαξωνικής επιρροής δικαϊκών ενόμων τάξεων αφετέρου. Στις τελευταίες συγκαταλέγεται, με αρκετές βέβαια ιδιορρυθμίες και το αμερικανικό δίκαιο (δίκαιο των ΗΠΑ), η αυξανόμενη διεξόδου του οποίου στα διεθνή συναλλακτικά πρότυπα είναι αναμφισβήτητη. Τούτο συνιστά μία από τις πτυχές της αποκαλούμενης παγκοσμιοποίησης, ενός οικονομικού αρχικά φαινομένου με έντονες όμως απολήξεις σε πολλαπλό κοινωνικοπολιτικό επίπεδο. Μελετώντας περαιτέρω με ευρύτερο πνεύμα τον χώρο του σύγχρονου δικαίου, εύκολα επιστημαίνουμε το γεγονός ότι η παγκοσμιοποίηση των συναλλακτικών αναγκών, σε συνδυασμό με την ταχύτερη αναλογικά εξάπλωση της ηλεκτρονικής τεχνολογίας στο δίκαιο τα τελευταία χρόνια, ωθεί με οιονεί φυσικό τρόπο προς την ενοποίηση δικαϊκών αρχών και μεθόδων ερμηνείας καθώς και εφαρμογών¹⁰¹. Στα πλαίσια αυτά, παλαιοί κλάδοι δικαίου μεταβάλλονται ραγδαία, ενώ η συνεχής εξειδίκευση συμβάλλει στην εμφάνιση και νέων δικαϊκών μορφωμάτων. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, οι γνώριμοι δογματικοί διαχωρισμοί για τους νομικούς κυρίως των ευρωπαϊκών κρατών με ρωμαϊκή παράδοση συνεχώς υποχωρούν υπέρ μιας ενοποιημένης αντίληψης της τρέχουσας νομικής πραγματικότητας, συνακόλουθα δε και της επιστήμης. Προς αυτήν ακριβώς την κατεύθυνση καθοριστική είναι η εναρμονιστική συμβολή του κοινοτικού δικαίου ως μοχλού ανάπτυξης των οικονομιών των κρατών μελών της Ε.Ε.¹⁰². Με τον τρόπο αυτόν, το κοινοτικό δίκαιο προβάλλει γενικότερα ως εναλλακτικός πόλος απέναντι στην επιβολή προτύπων που προέρχονται από την απέναντι όχθη του Ατλαντικού, συνεισφέρει δε έτσι στην ευρύτερη προσπάθεια εξισορρόπησης στον ΕΟΧ μεταξύ μιας άκριτης «made in USA» παγκοσμιοποίησης και ενός πιο ήπιου ευρωπαϊκού μοντέλου διεθνοποίησης¹⁰³.

Προϊόν των παραπάνω διεργασιών συνιστά, μεταξύ άλλων, η εμφάνιση του περιουσιακού δικαίου ως κοινού εννοιολογικού τόπου για τη διεκδίκηση αφομοίωσης από τη νομική επιστήμη των συνεχώς παρατηρούμενων συναλλακτικών αλλαγών στο διεθνές, αλλά και στο εσωτερικό πεδίο. Καθρέφτη εξάλλου των υπόψη μεταβολών, λόγω της κυρίαρχης οικονομικής του υφής, αποτελεί το εμπορικό δίκαιο, το οποίο μετέχει καθοριστικά στη σύνθεση της φυσιογνωμίας του περιουσιακού δικαίου. Η σταδιακή επομένως εδραίωση του νέου αυτού νομικού μορφώματος, ελπίζεται, ότι θα ενισχύσει την προσπάθεια αποτελεσματικότερης σε πρώτη φάση αντιμετώπισης των δικαϊκών προβλημάτων της τρέχουσας οικονομικής πραγματικότητας, σε δεύτερη δε φάση θα συμβάλλει προς την κατεύθυνση μιας πλέον απρόσκοπτης όσμωσης μεταξύ παραδοσιακά διαφορετικών δικαϊκών συστημάτων. Παρόμοια φυσικά εξέλιξη θα έχει ευρύτερες επιπτώσεις σε ολόκληρο το δίκαιο, συμπεριλαμβανομένου και του μοντέλου νομικής διδασκαλίας¹⁰⁴. Η επαλήθευση όμως των ανωτέρω, όπως άλλωστε συμβαίνει με όλα σχεδόν τα πράγματα, εναπόκειται στο μέλλον.

87. Ανωτ. σημ. 15, 30-31.

88. Ανωτ. σημ. 15.

89. Ανωτ. σημ. 16.

90. Ανωτ. σημ. 20-23, 40-42.

91. Ανωτ. σημ. 11-12, 18-19, 32, 61.

92. Ανωτ. σημ. 62-82.

93. Ανωτ. σημ. 25-29, 66.

94. Ανωτ. σημ. 15, 33-34, 44-46, 52, 56.

95. Ανωτ. σημ. 24, 27, 31. Για τον ρόλο ειδικότερα των Incoterms στις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές, βλ. αντί πολλών, Δούβλης, Ο νομικός έλεγχος των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Το πρόβλημα υπό τη νέα παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, ό.π., σ. 59.

96. Μτφ. «Τελευταία, αλλά όχι ελάχιστη» (από πλευράς σημασίας).

97. Ανωτ. σημ. 4, 53-56, 77.

98. Ανωτ. σημ. 33-34, 50-52.

99. Ανωτ. σημ. 61, 77.

100. Ο θεσμός εισήχθη στην Ελλάδα βάσει του ν. 3016/2002, όπως αυτός τροποποιήθηκε στη συνέχεια από το άρθρο 26 ν. 3091/2002. Χαρακτηριστικά, Λ. Γεωργακόπουλος, Η πολυμορφία του σύγχρονου δικαίου της Α.Ε και η εταιρική ελευθερία, Σύνδεσμος Ελλήνων Εμπορικών, Η οργάνωση της επιχείρησης των κεφαλαιουχικών εταιριών, Πρακτικά 13ου Πανελληνίου Συνεδρίου, 2004, σ. 553. Επίσης, Σ. Μούζουλας, Εταιρική διακυβέρνηση (Corporate governance) διεθνής εμπειρία, ελληνική πραγματικότητα, 2003 ο ίδιος, Το σχέδιο δράσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το δίκαιο των εταιριών και την εταιρική διακυβέρνηση. Προβληματισμοί και επισημάνσεις, ΕπισκΕΔ 2004, 558 επ.

101. Χαρακτηριστικά, Γεωργιάδης, Το ιδιωτικό δίκαιο στο κατώφλι του 21ου αιώνα, ό.π., 577 επ.

102. Σχετικές είναι οι διατάξεις των άρθρων I-6 και I-33 επ. της Συνθήκης για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης (Ευρωσύνταγμα, ανωτ. σημ. 70). Εξάλλου, για τον κυρίαρχο οικονομικό χαρακτήρα του κοινοτικού δικαίου, ανωτ. σημ. 58.

103. Συναφώς, Δούβλης, Ευρωπαϊκό Τραπεζικό Δίκαιο, ό.π., σ. 36, σημ. 17.

104. Σταθόπουλος, Ενιαίοι κανόνες ιδιωτικού δικαίου στην Ε.Ε – Ο ρόλος της νομικής επιστήμης και του νομοθέτη, ό.π., σ. 993, 997 επ. Γενικότερα, βλ. ανωτ. σημ. 3 και άρθρο III-282 Ευρωσυντάγματος.

